

University of Groningen

Het karakter van den cultus in Deuteronomium

Hulst, Alexander Reinard

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1938

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Hulst, A. R. (1938). *Het karakter van den cultus in Deuteronomium*. Veenman.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

HOOFDSTUK IX

SLOTBESCHOUWINGEN

We hebben gezien, hoe Deuteronomium zocht naar een beantwoording van de vraag: „op welke wijze moet het volk van Jahwe als een heilig volk leven in het cultuurland Kanaän?”

Daartoe strekken ook de verschillende cultische bepalingen, die we in het boek aantreffen. Ter inleiding van hetgeen in dit laatste hoofdstuk zal worden besproken zij bij wijze van samenvatting gewezen op het volgende.

a. Een belangrijke plaats neemt in de eisch van *cultuscentralisatie*. Dit voorschrift was bij uitnemendheid geschikt om de eenheid des volks in te prenten en te bewaren. Op één plaats, door Jahwe zelf aan te wijzen, waar zijn „naam” woont, moet het volk hem aanbidden. Daar brengt het zijn offers, daarheen worden de heilige gaven als eerstelingen, eerstgeboorte en tienden gebracht, daar komt het samen voor de jaarlijksche feesten. Deze eisch van centralisatie van den eeredienst bracht mee een verbod van legalen Jahwedienst buiten het gemeenschappelijk heiligdom. Vandaar, dat het leven in de woonplaatsen, het gewone, dagelijkse leven dus, onttrokken wordt aan de sfeer van wijding, welke het oudtijds immer had gekenmerkt. Er treedt een secularisatie op op allerlei gebied. Dit verbod van Jahwedienst elders sluit in, dat de priesters slechts bij het gemeenschappelijk heiligdom mogen functionneeren. Tot den priesterdienst heeft alleen de stam Levi — maar dan ook de geheele stam — het recht.

b. In de tweede plaats zij gewezen op het *ontbreken van een nauwkeurige detailbeschrijving* van verschillende cultische gebruiken. Deuteronomium veronderstelt wel de aanwezigheid van en de bekendheid met een uitgewerkte offerpraktijk en vroolijke offermaaltijden bij het heiligdom, maar het is geen „Kultgesetz” in den strengen zin van het woord. Subtiële onderscheidingen betreffende de soorten van offers en het offermateriaal bijv. worden niet aangegeven. Geen bijzonderheden aangaande het

tempelritueel, geen aanwijzingen over eventueele aanwezigheid, taak en invloed van verschillende priester groepen bij het centrale heiligdom. Zoo zou meer te noemen zijn. De ark heeft een ondergeschikte rol gekregen als bewaarplaats voor de wetstafelen. De tabernakel wordt even genoemd in een overigens oorspronkelijk niet Deuteronomisch gedeelte (Deut. 31 : 14v.).

c. Van veel belang is, dat in Deuteronomium zoo'n sterke nadruk wordt gelegd op het *verleden*. Dit speelt een groote rol in den eeredienst: men denke slechts aan de formulieren enz. De heilsopenbaring van God in de geschiedenis van de verlossing uit Egypte en — daarmee gecombineerd — van het voeren door de woestijn naar het land der Belofte is beslissend voor heel het latere leven van het volk in Kanaän. Daarop grijpt het voortdurend terug, omdat het daarin ziet den grond van zijn bestaan en de waarborg voor den zegen van Jahwe. Israël was apart gesteld in een wereld, welke niet die openbaring van Jahwe had ontvangen, die hem ten deel was gevallen. Terecht schrijft WELCH¹⁾: „the initial act by which God brought Israel out of Egypt had for its aim and for its effect to set the nation apart from the rest of the world. He saved it in order to separate it”, maar dit afzonderen van de rest van de wereld brengt voor het volk mee de plicht te leven in die verhouding tot Jahwe, zooals die door dezen laatste zelf in zijn wet is geopenbaard.

d. Reeds VON RAD vestigde de aandacht op een ontwikkelingsgang van de cultische bepalingen in Deuteronomium, waarbij hoe langer hoe meer de nadruk kwam te vallen op den cultus als zoodanig, terwijl deze in het oorspronkelijke Deut. steeds moet worden gezien tegen den achtergrond van de gedachte van het ééne heilige volk²⁾. Ook in de voorafgaande hoofdstukken kon op een ontwikkeling der gedachtenwereld gewezen worden, vooral waar het betrof de opvattingen over het heilige woord: eerst verbonden aan den eeredienst, later daarvan hoe langer hoe meer los te denken als „wet”, welke kan worden gelezen en bestudeerd als een eens gegeven, onveranderlijke grootheid.

Er zijn bepalingen, die sterk opkomen voor de gelijke rechten van alle Levieten op het uitoefenen van de priesterlijke functies en het ontvangen van gelijke priesterlijke inkomsten (18 : 1 vv.). Daarnaast staan plaatsen, waarin den Israëlieten ingescherpt

¹⁾ WELCH, Deuteronomy, the Framework to the Code, 1932, p. 71.

²⁾ VON RAD, Das Gottesvolk im Deuteronomium, 1929, S. 67f.

wordt de Levieten — arm en berooid als velen hunner blijkbaar waren — niet te vergeten. Het gaat hier over hen, die wel het priesterrecht bezaten, maar in werkelijkheid het priesterambt niet uitoefenden en onder het volk verspreid woonden. Elders in Deuteronomium blijkt daarentegen de invloedrijke positie van de „Levietische priesters”. Men denke aan hun invloed op de rechtspraak (17 : 8vv.); ze bewaren de thora. Uit Deut. 17 : 18v. volgt, dat de koning bij zijn regeeren afhankelijk is van een wet, waarvan het origineel bij de priesters berust. Hier is toch zeker een contrôle van de geestelijke macht over de wereldlijke overheid bedoeld! De uitspraken, die een zekere macht van den priesterstand veronderstellen, slaan op hen, die de priesterfuncties uitoefenden en daardoor een belangrijke plaats in het volksleven innamen. De verklaring voor het accentverschil tusschen de verschillende bepalingen aangaande priesters en Levieten, moet uitgaan van de beantwoording van de vraag, welke groep in de respectievelijke gevallen bedoeld wordt.

Op het terrein van den ontwikkelingsgang van de cultische bepalingen voert ook de kwestie van de pericoop van de reine en onreine dieren in Deut. 14 : 4-20. BERTHOLET meent, dat dit gedeelte onvoorwaardelijk als een latere toevoeging kan worden beschouwd; VON RAD spreekt van een „Fremdkörper”. ¹⁾ De pijnlijke nauwkeurigheid van dit voorschrift komt weinig overeen met het karakter van Deut., waarin dergelijke technische bijzonderheden omtrent den cultus ontbreken; eveneens doet de nadruk, die op de ritueele correctheid gelegd wordt, ietwat vreemd aan. Wel kan de gedachte van het *heilige* volk gemakkelijk voeren tot die van een ook in ritueel opzicht *rein* volk, maar het verbod van (heidensche) rouwgebruiken (14 : 1), van het eten van „gruwel” of „dood aas” (14 : 3, 21) wordt niet gestaafd met een: „want gij zijt een *rein* volk voor Jahwe, uw God”, maar vindt zijn grond in het feit, dat Israël een heilig volk van Jahwe is. De Deuteronomische gedachte van de heiligheid van het volk heeft ongetwijfeld een veel diepere beteekenis dan dat ze voornamelijk zou slaan op uiterlijke cultische reinheid.

e. Tenslotte zij er nog op gewezen, dat de eisch van cultus-centralisatie o.m. dit ten gevolge had, dat nu sterk de nadruk werd gelegd op den éénen, wettigen tempel. Het aanzien van deze

¹⁾ BERTHOLET, comm. 1899, S. 44f., VON RAD, a.a.O., S. 67.

plaats en de invloed van de priesterschap zou in het praktische leven stijgen. Al te gemakkelijk zou het geloof, dat Jahwe deze plaats had verkoren tot woning voor zijn „naam” kunnen leiden tot een valsche rust, waarbij de gedachte, dat God een door hem zelf verkozen plek toch zeker zou beschermen, overheerschte. Men denke aan het protest van Jeremia tegen het zich beroemen op den *היכל יהוה* (7 : 4).

Uit heel het onderzoek is wel gebleken, dat de zuiverheid van den Jahwistischen eeredienst van veel belang is. Het is daarom zeker gerechtvaardigd te spreken van een *cultische* tendenz in Deuteronomium. Er wordt niet aan gedacht den tempel af te schaffen; nadrukkelijk is een cultus op de aangewezen plaats vereischt. Gelet op de beteekenis van de heilsgeschiedenis voor den Deut. eeredienst schrijft HEMPEL niet ten onrechte: „Denn im Tempel vollziehen sich die heiligen Riten, in denen das Wunder der Vorzeit sich ständig erneuert, und im Tempel erschallen die heiligen Lieder, in denen die Ehre des Gottesnamens verherrlicht wird. Ohne heilige Stätte ist es unmöglich das Wunder zu schauen”¹⁾. De vraag mag worden gesteld of soms dit cultische interesse niet het uitgangspunt kan zijn om te bepalen uit welke kringen het oorspronkelijke Deuteronomium afkomstig is. AAGE BENTZEN is dezen weg gegaan en kwam tot de opvatting, dat Deut. ontstaan is onder de Levieten van het platteland, die in moeilijke omstandigheden verkeerden.²⁾

De beteekenis van de cultische tendenz in Deuteronomium zij toegegeven, toch kan deze o.i. niet als uitgangspunt worden genomen. Er is een achtergrond, welke dit cultisch interesse beheerscht. Israël moet als heilig volk van Jahwe leven in het land Kanaän, waar veel gevonden wordt, dat het dienen van Jahwe alléén in gevaar brengt. Het gevaar van afval, hetzij geheel of gedeeltelijk, is aanwezig; tot syncretisme is men spoedig vervallen. Wil het volk nu onder den zegen van Jahwe in Kanaän blijven wonen, dan moet het op alle terreinen van het leven — dus ook in den cultus — zeer stipt overeenkomstig Jahwe's verordeningen leven. Vandaar, dat het cultisch interesse met zijn eisch van een zuiveren Jahwedienst veeleer teruggrijpt op *het* groote

¹⁾ HEMPEL, Die Mehrdeutigkeit der Geschichte als Problem der prophetischen Theologie, 1936, S. 20.

²⁾ vgl. BENTZEN, Die josianische Reform und ihre Voraussetzungen, 1926. Op zijn zienswijze komen we nog nader terug.

interesse van Deut.: het mogelijk te maken, dat Israël, in Kanaän levend, Jahwes zegen waardig blijkt. Dat is het uitgangspunt en daaruit vloeit onmiddellijk voort het belang van een zuivere eeredienst als eisch van Jahwe en als middel tot bestendiging van den zegen: „opdat het u welga.”

Daarom moet men o.i. van het bovengenoemde streven van Deuteronomium uitgaan om te bepalen waar het thuishoort. Tegen den verderfelijken invloed, welke van Kanaänietische beschaving en instellingen uitging, bestond een oppositie van hen, die den eenvoud der vroegere zeden en gebruiken wilden handhaven. De uiterste rechtervleugel werd in den tijd der koningen gevormd door de Rechabieten, die volstrekt afwijzend stonden tegenover de cultuur en getrouw bleven aan de idealen en de leefwijze der nomaden uit het steppengebied. Uit hun kringen kan evenwel Deuteronomium niet zijn voortgekomen: het is geen boek voor de woestijn, maar juist voor het land Kanaän. Een conservatieve trek is er overigens goed in aan te wijzen, waarop BENTZEN reeds wees.¹⁾ Het wil de oude geboden bewaren (vgl. het begrip שמר), ook al wordt er een andere beteekenis aan gegeven. In dit verband zij ook herinnerd aan de literaire inkleeding als een prediking van Mozes aan het volk: het boek moest een oud en eerwaardig karakter dragen.²⁾ Toch blijkt aan den anderen kant uit bepaalde gegevens, dat het niet uit zulk een vroegen tijd van Israëls geschiedenis kan dateeren. Aangenomen, dat de amphiktyonie-theorie van NOTH e.a. juist is, dan droeg aanvankelijk de Israëlietische Jahwecultus wel een exclusief karakter, maar konden afzonderlijke stammen bijv. met een zekere mate van vrijheid hun eigen religieuze zaken regelen en kwamen naast den gemeenschappelijken eeredienst locale culten voor. Dit bracht mee het bestaan van plaatselijke heiligdommen naast het eene gemeenschappelijke heiligdom. Het exclusivisme van Deuteronomium is dan een vorm van latere ontwikkeling in zooverre hier geen andere cultus dan die van Jahwe alleen voor het geheele volk geduld wordt. De particuliere stamculten zijn onwettig; familiecultus is verboden. Ook het feit, dat de ark geen rol van eenige beteekenis meer speelt in den eeredienst, wijst op een lateren tijd.

¹⁾ BENTZEN, a.a.O., S. 49 f. 50.

²⁾ vgl. ook hetgeen CAUSSE schreef: „L'âme d'Israel restait toujours tournée vers le passé. (Les prophètes et la crise sociologique de la religion d'Israel, in: R.H.P.R. 1932, p. 101)

Bovendien weerspiegelt hetgeen Deuteronomium schrijft over den koning de minder prettige ervaringen welke met het koningschap opgedaan waren. Dit alles brengt er toe met het da-teeren van Deut. niet te ver in de geschiedenis terug te gaan, al is er veel oud materiaal in verwerkt.

Meer dan eens is gewezen op een samenhang van Deut. met de elohistische literatuur ¹⁾. Hierdoor is het mogelijk, dat het ook bekend is met Noord-israëlietische tradities, waarop o.m. WELCH zoo'n sterken nadruk heeft gelegd ²⁾. Zonder een nauwkeurig onderzoek in te stellen waar en hoe Deut. deze bekendheid toont, zij gewezen op het navolgende. Allereerst is reeds lang de verwantschap opgemerkt, welke er bestaat tusschen Deut. en den profeet Hoséa uit het Noordelijke rijk. VON RAD drukt het aldus uit: „zusammenfassend ist zu sagen, daß in der *Problemstellung* zwischen Hosea und das Dt. eine auffallende Verwandtschaft besteht, ja... keinem Propheten steht das Deut. so nah wie Hosea." ³⁾ In de voorafgaande hoofdstukken is een en andermaal naar Hoseaansche gedachten verwezen. ⁴⁾

Hoewel er vermoedelijk oorspronkelijk geen verband bestaat tusschen Deut. 27 : 14vv. en 27 : 11-13, wijst het feit, dat Deut. melding maakt van het gebeuren bij den Ebal en de Gerizim (vgl. 11 : 26-32) er echter op, dat de auteur bekend is met Noord-israëlietische overleveringen, waarin Sichem een belangrijke rol speelt. Tenslotte wijzen we in dit verband op de bepalingen betreffende den koning in 17 : 14vv. ⁵⁾ De geschiedenis van Israël leert dat tusschen het koningschap in het Noorden en dat van Juda een verschil bestond in dier voege, dat in het eerste rijk, in tegenstelling met het tweede, een bepaalde dynastie ontbrak. „Das Königtum im Reiche Israel ist somit von Hause aus ein auf die Initiative des Volksgottes zurückgeführtes und die freie Zustimmung des Volkes voraussetzendes, also streng nationales Heer-Königtum; zunächst ohne innenpolitische Befugnisse, ohne die Nötigung zu höfischem Ausbau und vor allem ohne

¹⁾ vgl. HEMPEL, Althebräische Literatur usw. S. 139f; ook VON RAD, Das Gottesvolk im Deut., 1929.

²⁾ WELCH, The Code of Deuteronomy, 1924; Deuteronomy, the Framework to the Code, 1932.

³⁾ a.a.O., S. 83.

⁴⁾ vgl. over Deut. 18 : 4 bijv. blz. 59.

⁵⁾ zie hoofdstuk IV.

dynastische Bindung, die ja die Unvererblichkeit des von Jahwe rein individueel verliehenen Charismas widerstreiten würde.”¹⁾ In het Noordelijke rijk regeeren dynastieën slechts korten tijd; revolutie en usurpatie behooren tot de normale verschijnselen, waarbij wel eens „profeten” de hand in het spel hebben. Nu valt het niet te ontkennen, dat de bepalingen in Deut. 17 : 14vv. overeenstemming vertoonen met toestanden, die in het Noordelijke rijk gevonden werden. Evenals in Israël feitelijk het geval was, is hier geen gebondenheid aan een vaste dynastie, terwijl nadrukkelijk tegen bepaalde toestanden in Juda wordt gewaarschuwd (vgl. echter vs. 20 en hoofdstuk IV).

JEPSEN wijst er op, hoe de Nebi'im van Noord-Israël althans theoretisch een groote rol voor zich opeischten met betrekking tot de keuze van den koning. Als concreet geval kan men denken aan de zalving van Jehu, waarop de opstand volgde, welke aan de dynastie der Omrieden een einde maakte. De bepaling van Deut. 17 : 15 past goed bij de Noord-Israëlietische nebi'im: de koning moet door Jahwe worden uitverkoren en de profeten beschouwden zich als bemiddelaars van zulk een uitverkiezing²⁾. Ze hebben principieel een positieve houding aangenomen ten opzichte van het koningschap, hetgeen niet wegneemt, dat ze in de praktijk zich ook tegen een koning konden verzetten, die naar hun meening tegen den wil van Jahwe verkozen was. Het blijft daarom het waarschijnlijkste, dat Deut. 17 : 14vv. moet worden gezien tegen den achtergrond van Noord-Israëlietische toestanden³⁾.

Wordt inderdaad deze bekendheid met noordelijke tradities en toestanden van belang geacht voor de beantwoording van de vraag, uit welke kringen Deut. afkomstig is, dan zou daaruit af te leiden zijn, dat er een sterke strooming is geweest van felle critiek op veel, wat het Noord-Israëlietische volksleven te zien

¹⁾ zie: ALT, art. Königtum in Israel in: RGG 2te Aufl. III Sp. 1135.

²⁾ JEPSEN, *Nabi. Soziologische Studien zur altt. Lit. und Religionsgeschichte*, 1934, S. 178 ff., vgl. S. 180, Anm. 1: „ob diese Stelle irgendwelche Beziehungen zu der Revolutionszeit in Israel hat? Ausgeschlossen wäre es nicht...”.

³⁾ Echter moet rekening worden gehouden met het feit, dat de oorspr. tekst later bewerkt kan zijn; de uitdrukking: „hij en zijne zonen” vs. 20, welke het bestaan van een dynastie veronderstelt, komt minder goed overeen met de gedachtengang van vs. 15.

gaf. Dit alles behoeft natuurlijk nog niet in te sluiten, dat Deut. ook in het Noordelijke rijk is geschreven.

De vraag is nu bij welke groep (of groepen) der bevolking genoemde critische houding werd aangetroffen. Reeds werd in het voorgaande even gewezen op de oppositie, welke van het streng vasthouden aan oude, jahwistische tradities uit waarschuwde tegen de gevaren van den Kanaänietischen cultus. Hiertoe behoorden ook de *Levieten*, die de Jahwistische traditie vertegenwoordigden. We komen nu terug op de meening van BENTZEN. Volgens hem is in den loop der geschiedenis onder de Levieten een streven gekomen naar reformatie van het cultische leven, zooals dit allengs in Israëel onder vreemden invloed geworden was. Men streeft naar erkenning van de aanspraken op het priester-schap, naar een inrichting van het cultische leven overeenkomstig den wil van Jahwe en poogde dit te bereiken door middel van prediking en onderwijs onder het volk. De invloed der Levieten werd hoe langer hoe grooter en vooral sinds 722 lag het zwaartepunt van hun actie in het Zuidelijke rijk. Hun standpunt kan men uit het huidige Deuteronomium leeren kennen. ¹⁾

Zou Deuteronomium inderdaad uit deze kringen afkomstig zijn? Daarvoor zou kunnen pleiten de onverholen sympathie tegenover de Levieten. De Leviet, die „in uwe poorten” is, zooals de uitdrukking luidt, wordt nadrukkelijk in de zorg zijner volksgenooten aanbevolen. „Wacht u, dat gij den Leviet niet vergeet.” Deze leefden over het land verspreid en hunne armoede was schier spreekwoordelijk. Ze verkeerden veelal in een dergelijke beklagenswaardige positie, dat ze op één lijn konden worden gesteld met weduwen en weezen. Al kan niet bewezen worden, dat Deut. in hun midden moet zijn ontstaan, mag toch veilig worden aangenomen, dat achter dit boek menschen staan, die de Levieten van nabij kenden en hen zeer goed gezind waren. Vooral diegenen onder hen, die in het Noordelijke rijk niet van zins waren zich voor de zaak van den door den koning beschermden eeredienst te laten winnen, hadden het uitermate moeilijk. Een aantekening in Kronieken verhaalt, dat Jerobeam I priesters aanstelde buiten de Levieten om en dat deze hun bezittingen verlieten en de wijk namen naar Juda ²⁾. Ook valt er mee te reke-

¹⁾ BENTZEN, Die josianische Reform usw., S. 90 ff.

²⁾ 2 Kron. 11 : 14v. vgl. ook E. KLAMROTH, Lade und Tempel, 1933, S. 123 ff.

nen, dat na de ineenstorting van Israël in 722 Leviëten gevlucht zijn naar het Zuiden. In Juda evenwel wachtte dezen uitgewe-
ken een armzalig bestaan, wjl zij enkel het getal dergenen, die
onderstand behoefden, kwamen vergrooten. Tegen den achter-
grond van dergelijke moeilijke omstandigheden komen bepaling-
gen, die het voor hen opnemen, in het volle licht te staan. ¹⁾ Deze
gevluchte inwoners van het Noordelijk rijk kunnen Noord-Isr.
literatuur hebben meegebracht, welke naderhand in het Zuiden
is bewerkt en zoo overgeleverd. Ook overleveringen uit het
Noorden kunnen op deze wijze naar het Zuiden zijn gekomen en
daar te boek gesteld zijn. HORST stelt de vraag of soms de verza-
meling van bepalingen, die volgens hem aan Deut. 12-18 ten
grondslag ligt, uit Israël meegenomen is naar Juda? ²⁾ Onmoge-
lijk is het niet.

Toch moet om na te gaan waar Deut. thuishoort nog op iets
anders worden gelet. Aan het slot van hoofdstuk VII zagen we,
dat in Deuteronomium de strooming die op het woord in den
eeredienst meer den nadruk legt, gevonden wordt; zulks niet als
gevolg van een anti-cultische tendenz, maar als uiting van een
bepaalde opvatting omtrent den cultus. De Deuteronomische
cultus is niet zoozeer offerdienst zonder meer als wel „Wortgot-
tesdienst”. Dit wijst er op, dat Deut. kan zijn ontstaan in kringen
welke in nauw contact kwamen met de menschen om dezen door
onderwijs in de geboden, door het verhalen der overleveringen
telkens weer bekend te maken met de heilsdaad van Jahwe, zijn
eisch en zijn beloften zegen. Ook de stijl, waarin het geschreven
is leidt er toe te denken aan menschen, die „sich in propagan-
distischer und belehrender Tätigkeit bereits eine bestimmte
Technik der Seelenführung erworben haben.” ³⁾

¹⁾ het accentueeren van de belangen der Leviëten is ook een aanwij-
zing voor een niet al te hoogen ouderdom van Deut., vgl. PHYTHIAN
ADAMS, The Call of Israel, an introduction to the study of Divine Elec-
tion, 1934, p. 99, ann. In Ezechiël 44 : 10vv. wordt onderscheid ge-
maakt tusschen „zonen van Zadok” (ook als Leviëtische priesters be-
schouwd) en de Leviëten. Deze laatsten mogen het eigenlijke priester-
ambt niet vervullen vanwege hun vroegeren *ontrouw*, en de Zadokieden
mogen alleen priester zijn, omdat zij zich in de geschiedenis trouw hadden
betoond aan Jahwe. In Ez. 44 gaat het dus om de *ontrouw* der Leviëten;
in Deut. staat de *sociale positie* der Leviëten op den voorgrond.

²⁾ HORST, Das Privilegrecht Jahwes, 1930, S. 120 ff (slotopmerkingen).

³⁾ HEMPEL, Die althebr. Literatur usw., S. 140. Hij noemt: de warme,
hartelijke toon; het persoonlijk-toesprekende in de uitdrukking: Jahwe,
uw God; de vermaningen en opwekkingen.

In verband hiermee zij herinnerd aan de opvatting, volgens welke Deut. een sterk *profetisch* karakter zou dragen. Nog zeer onlangs schreef PROCKSCH, dat zulks reeds bleek uit het woord „Debarim” als het opschrift van het boek. ¹⁾ Bij het poneeren van den profetischen invloed op de Deuteronomische gedachtenwereld is het van belang goed te doen uitkomen aan welke profetische kringen gedacht moet worden. VON RAD heeft er indertijd den nadruk op gelegd, dat in Deut. aan het voortbestaan van de heilsverhouding tusschen Jahwe en Israël, gelijk deze zich ook in den cultus moet openbaren, niet getwijfeld wordt en dat hier een verschil met de „groote profeten” naar voren komt. In Deut. vinden we nl. niet het eschatologische, maar „das Deut. verkündet völlig präsentisch dem gesamten Volk das Heil.” ²⁾ Zou gedacht mogen worden aan de kringen der nationale Jahwe-profeten? In Deut. 13 : 1vv., 18 : 20vv. wordt op hen gedoeld en deze bepalingen veronderstellen, dat onder hen veel werd gevonden, dat met den waren Jahwedienst niet overeenkwam. Wil men aan de „nationale” profeten denken, dan alleen aan de „ware” profeten van Jahwe onder hen. ³⁾

Al zijn er voor bovenstaande opvatting argumenten aan te voeren, toch mag tegelijkertijd worden vastgesteld, dat het cultische interesse, hetgeen Deut. ongetwijfeld kenmerkt, er toe moet brengen om bij het zoeken naar den kring uit welke het voortgekomen is te blijven bij die groepen, die tot den cultus van het volk in een nauwe betrekking stonden. We moeten daarom het juiste zoowel van de opvatting, dat Deut. afkomstig zou zijn uit de groep van de arme Levieten van het platteland, die opkomen voor hun rechten op het priesterschap, als ook van de zienswijze, die het laat ontstaan in de kringen der nationale profeten, vasthouden. Hierbij doet zich de omstandigheid voor, dat het zeer waarschijnlijk is, dat oudtijds groepen van profeten zich ophielden bij heiligdommen en daardoor op eenigerlei wijze

¹⁾ PROCKSCH, s.v. *λεγω* in: ThWNT, Bd. IV, S. 98.

²⁾ VON RAD, Die falschen Propheten, ZAW 51 (1933), S. 109 ff. 112. Zie ook: dez. Das Gottesvolk usw., 1929, S. 60; HEMPEL, Althebr. Lit., S. 140. Over de verhouding van Deut. en de groote profeten: VON RAD, Gottesvolk, S. 72 ff.

³⁾ Vgl. over de „nationale profeten” ook Jer. 23 : 14 vv.; Jer. 28; Ezech. 13. Hier zien we, hoe deze profeten óók kunnen zijn; van *hen* zal Deut. toch wel niet afkomstig zijn!

ook met den cultus verbonden waren. Zouden we mogen denken aan die groep van het cultuspersoneel, die zeer in het bijzonder de zorg had voor het bewaren van de aloude thora, van heilige overleveringen? Die het volk steeds opnieuw bij den tempel bekend maakte met het verleden van Gods groote daden? Men denke aan de liturgische recitatie, zooals die ook in Deut. 27 en 31 is verondersteld.¹⁾

Wanneer men zich dan nog herinnert, dat naar alle waarschijnlijkheid Levieten uit het Noorden en mogelijk ook Nebi'im zich na den val van het Noordelijk Rijk in het Zuiden gevestigd hebben, en dat het niet de slechtste elementen zijn geweest, maar juist de meest Jahwe-getrouwe, die een goed heenkomen zullen hebben gezocht in Juda, dan blijft het alleszins waarschijnlijk, dat deze kringen, verbonden met gelijkgezinde groepen in Juda zelf, temidden van het gecompliceerde staatkundige en cultische leven der 7de eeuw v. Chr. getracht hebben het volk te bewaren bij een zuiveren dienst van God als voorwaarde voor een veilig blijven wonen in Kanaän. Eenheid van het geheele volk rondom het eene middelpunt, waar het gemeenschappelijke heiligdom werd gevonden, zou een splitsing moeten voorkomen, die voor het volksbestaan noodlottig zou zijn. Tenslotte rust heel hun nationale en cultische gezindheid in hun geloof aan dien God, die in zijn genade Israël tot zijn volk heeft verkoren. Van hen kan het merkwaardige boek afkomstig zijn, dat we als Deuteronomium in onzen Bijbel kennen en dat ons voor vele vragen stelt, waarop een definitief antwoord nog niet kan worden gegeven. Ook een onderzoek naar de cultische bepalingen, haar plaats en karakter in dit boek werpt vele problemen op, waarvan de oplossing lang niet altijd met zekerheid is te geven. Het ontstaan van Deut. is een organisch groeiproces, samenhangend met de ontwikkeling van het maatschappelijke en godsdienstige leven, die voor ons niet volkomen duidelijk is.

In elk geval betekent Deuteronomium, wat de cultische bepalingen betreft, een poging om door reformatie een steeds grooteren omvang aannemende deformatie van het geheele cultische leven tegen te gaan. Het geloof, dat het bezit geweest moet zijn van hen, die aan Deut. gearbeid hebben met de liefde van hun hart, was echter niet het deel van het volk en ook hier zien wij de

¹⁾ vgl. ook CAUSSE, in: RPHR 1932, p. 111, ann. 30.

waarheid van het feit, dat een geloofsenthouiasme al te licht in de schildering van het ideaal en in den eisch van een daarmee overeenkomstig leven boven de werkelijkheid van aardsche omstandigheden uitgrijpt en daarom in de praktijk nauwelijks of in het geheel niet kan worden nageleefd. ¹⁾

¹⁾ tot slot een citaat uit: EISSFELDT, Einleitung in das Alte Testament, 1934, S. 256: „Deuteronomium ist... als Niederschlag einer... kultisch-religiösen und sozial-karitativen Bewegung zu verstehen, als deren Träger wir uns Propheten und Priester, und unter diesen wohl vornehmlich die immer wieder besonderer Rücksicht empfohlenen Landpriester, die Leviten in Israels Toren, zu denken haben“.